

nomogénosti, postupná premena práce z prostriedku k životu na prvú životnú potrebu; rozširovanie sféry voľného času a s ním súvisiacich foriem aktivity; internacionalizácia socialistického spôsobu života. V súvislosti s analýzou tejto poslednej zákonitosti sa v knihe rieši aj veľmi aktuálna otázka vzťahu všeobecného a špecifického v socialistickom spôsobe života, spoločných, internacionálnych čŕt a národných, nacionálnych osobitností, ktoré sa prejavujú tak v duchovnej, ako aj v pracovnej a spoločensko-politickej sfére života toho-ktorého národa.

Osobitne si autor všíma závažné parciálne problémy: zákon rastu potrieb v socialistických podmienkach, nevyhnutnosť bojovať proti konzumnému prístupu k životu, ktorý odporuje podstate socializmu. Svoju analýzu problematiky socialistického spôsobu života končí pohľadom na problém formovania nového človeka a kultivácie jeho spôsobu života. Pri riešení tejto otázky ukazuje najmä na vzájomný vzťah bytostných a individuálnych čŕt človeka, na špecifikum tohto vzťahu v socialistických podmienkach a na jeho konkrétne prejavy v spôsobe života. Zdôrazňuje (na

čo sa často zabúda najmä v publicistike), že reálny človek socialistickej spoločnosti ešte nie je človekom komunizmu. Pri všetkých úvahách o novom socialistickom človeku treba pamätať na to, že „každý jednotlivec je nielen produktom celého súhrnu materiálnych, spoločensko-ekonomických vzťahov, ale aj produktom individuálneho vývinu v tých reálnych vzťahoch, ktoré ho bezprostredne obklopujú“. [s. 356]

Butenkova monografia sa od doteraz existujúcich prác o spôsobe života výhodne odlišuje syntetizujúcim pohľadom, tvorivým prístupom k riešeným problémom, prináša viaceré podnety pre ďalšie zameranie výskumu. Pochopiteľne, v takej široko koncipovanej práci nemôžu byť všetky nastolené problémy riešené s rovnakou hĺbkou, niektoré otázky sú tu iba načrtnuté, niektoré autorove tvrdenia by bolo treba doložiť konkrétnym sociologickým (ale aj ekonomickým, resp. psychologickým) materiálom. Polemický zápal občas autora viedol k zbytočným opakovaniam. To sú však detaily. Podstatný je pozitívny tvorivý prínos tejto serióznej publikácie.

Raisa Kopsová

DETERMINANTY VÝVOJA MRAVNOSTI U DIEŤAŤA

J. LINHART, M. KODÝM, J. KOTÁSKOVÁ a kol., *Mravní vývoj dítěte v socialismu*. Academia, Praha 1977, 256 s.

Z podstaty socializmu vyplýva nevyhnutnosť zaisťovať všestranný a harmonický rozvoj osobnosti v súlade so súčasnými i budúcimi potrebami tejto spoločnosti. Vysoká spoločenská a praktická závažnosť tohto problému nachádza odozvu vo všetkých oblastiach spoločenských vied a vyúsťuje do analýzy výskumov a z nich vyvo-

dených záverov. Jedným z čiastkových, avšak podstatných okruhov výskumu osobnosti človeka je výskum osobnosti dieťaťa, v poslednom období zameraný hlavne na aspekt mravného vývoja dieťaťa. Za mimoriadne hodnotný príspevok k tejto problematike treba považovať monotematický zborník ČSAV, ktorý pod názvom *Mravný*

vývoj dieťaťa v socializme analyzuje predpoklady mravného rozvoja osobnosti dieťaťa v podmienkach socialistickej spoločnosti z aspektov rôznych vedných disciplín (etiky, pedagogiky, psychológie, pediatrie). Zhrňuje posledné a najnovšie poznatky svetovej, hlavne socialistickej vedy, ktorá sa týmito otázkami zaoberá. Publikáciu možno považovať za prvý pokus analyzovať z rôznych aspektov predpoklady optimálneho vývoja detskej osobnosti so zameraním na jej mravné charakteristiky. Súčasne ju možno považovať za pozitívny prínos aj pre vlastnú marxistickú morálnu teóriu, ktorá tak získava nielen ďalšie poznatky o psychologickéj stránke morálky osobnosti, ale uvedomuje si i hlboký a vzájomne podmienený vzťah medzi sebou a ostatnými spoločensko-vednými disciplínami.

Zborník obsahuje trinásť štúdií logicky skĺbených prísnyim sledom problémov, ktoré možno rozdeliť do troch všeobecnejších okruhov otázok. Do prvého možno zaradiť filozofické a etické základy mravnej výchovy, spoločenské, politické a sociologické aspekty vývoja morálky a všeobecné pedagogické prístupy k riešeniu daného problému. Druhý okruh otázok zahŕňa vývojovo-psychologickú problematiku utvárania mravného charakteru, biologické predpoklady mravného rozvoja detskej osobnosti, ale i psychologické odchýlky v mravnom vývoji. Konečne tretí okruh analyzuje proces mravnej výchovy jedinca v určitom konkrétnom spoločenstve, ako je rodina, škola, kolektív a mimoškolské organizácie.

Marxistická etika sústreďuje svoju pozornosť nielen na teoretické problémy morálnych normatívov, ale súčasne ju zaujíma otázka osvojenia týchto normatívov osobnosťou. A práve úvodná štúdia zborníka od popredného československého psychológa J. Lin-

harta je venovaná otázke vytvárania a upevňovania socialistických morálnych noriem u dieťaťa. Autor akcentuje úlohu výchovy, ktorú považuje za proces osvojovania si určitých foriem správania, určitých psychických a telesných spôsobilostí a vlastností, ako aj za proces osvojovania si súboru morálnych noriem a im zodpovedajúcim návykom. Autor sa zamýšľa nielen nad tým, čo a ako sa výchovným procesom u dieťaťa pretvára, ale kriticky pristupuje k doterajším snahám len o kolektívnu výchovu detí, zdôrazňujúc nevyhnutnosť vhodnej kombinácie rodinnej a kolektívnej starostlivosti, cez ktorú je jedine možné utváranie mravného charakteru dieťaťa. I keď zatiaľ v tejto oblasti chýbajú širšie psychologické, sociálne výskumy, ukazuje sa, že citová sféra dieťaťa, ktorú maximálne rozvíja rodina, je nevyhnutnou podmienkou k celkovému mravnému rozvoju detskej osobnosti. Z tejto poznanej skutočnosti vyplýva povinnosť i pre marxistickú etiku viac rozpracovať kategóriu mravných citov. Dôležitý je poznatok, ktorý je orientujúci pre výchovný proces, že ak má rodina či detská spoločenská skupina v plnej miere plniť svoju funkciu pri utváraní mravného charakteru dieťaťa, musí sa stať kolektívom, v ktorého činnosti a vzťahoch sú aktualizované mravné hodnoty a normy socialistickej spoločnosti. Autor potom pristupuje k vymedzeniu hlavných faktorov, ktoré pôsobia na priebeh včlenenia dieťaťa do spoločnosti a na utváranie jeho morálneho charakteru. Sú to: sociálna interakcia, sociálna percepcia detí, podnecovanie aktivity dieťaťa, stotožňovanie dieťaťa so sociálnymi vzormi, navodzovanie kolektívneho správania a cítenia, všestranný rozvoj osobnosti, vývoj poznávacích procesov u dieťaťa, dôsledné využívanie sugescie, sociálne porovnávanie, včasné po-

zitívne i kritické hodnotenie spôsobu spoločenského začlenenia sa dieťaťa, vysvetľovanie a zdôvodňovanie verbálnou výchovou. [s. 17] Štúdia akcentuje potrebu ujasnenia si prognostických výhľadov v súvislosti s VTR na proces utvárania mravného charakteru a celej mravnej výchovy detskej osobnosti.

Nesporným faktorom zostáva, že pri analýze otázky mravného vývoja dieťaťa podstatnú a nezastupiteľnú úlohu má marxisticko-leninská etika a socialistická morálka. Tento fakt si uvedomuje i J. Popelová vo svojej rozsiahlej štúdii v tomto zborníku. Autorka vychádza zo všeobecnej problematiky etiky a mravnosti a cez stručný historický vývoj morálky a analýzy jej základných princípov prichádza ku konkrétnym úlohám etiky pri mravnej výchove detí. Z oblasti etiky najbezprostrednejší vzťah k mravnej výchove majú morálne normy, a preto autorka upozorňuje nielen na dialektiku ich vývoja, ale konkrétnymi ukázkami akcentuje ich variabilnosť a všeobecnosť. [s. 28, 29] Jej zavesťený pohľad na rôzne typy etických teórií a vývoj vlastnej morálky svedčí o veľkom odbornom zázemí autorky, ktorá v širokom zábere problematiky dôrazne upozorňuje čitateľa na nevyhnutnosť vzájomne sa rozvíjajúceho vzťahu etiky a pedagogiky pri riešení otázok mravnej výchovy. V závere štúdie autorka konkrétne určuje úlohy etiky pri mravnej výchove detí. 1. Etika má poskytovať kódex výchovne mravných hodnôt, povahových vlastností a foriem konania, ktoré má výchova dieťaťa vsterepať. 2. Morálne hodnoty majú byť skúmané nielen z hľadiska daných potrieb, ale i vzhľadom na predpokladané situácie. 3. Etika ponecháva pedagogike a psychológii voľbu a vypracovanie výchovných prostriedkov. 4. Etika má poskytnúť psychológii a pedagogike ro-

zumové argumenty, ktoré by defom mravné princípy a normy zdôvodňovali a mravné hodnoty približovali. [s. 41]

Hlboké sondy do spoločensko-politickej a sociologickej stránky mravnosti dieťaťa prinášajú vo svojej štúdii J. Loukotka a M. Suchánková-Melkesová. Vychádzajú z myšlienky, že kľúčom k pochopeniu závislosti mravného vývoja detí od zmien materiálneho bytia spoločnosti je status dieťaťa, sledovaný v širokom historickom zábere. Status dieťaťa označuje jeho relatívne postavenie v sociálnom systéme, ktorý tvorí rodina a ostatné spoločenské skupiny, ekonomické, politické, právne, výchovné a iné inštitúcie. [s. 51] V historickom zábere približujú autori čitateľovi nielen postavenie dieťaťa v rôznych predchádzajúcich spoločenských formáciách a z toho vyplývajúcich dôsledkov pre jeho mravný vývoj, ale mimoriadne podnetné sú ich úvahy o vplyve civilizačných premien 20. storočia na mravnosť detí. Bezprostredne logicky na ich úvahy nadväzuje štúdia V. J. A. Nováka, zamýšľajúca sa nad evolúciou spoločenských vzťahov a etiky socialistického človeka. Z evolučného prístupu k otázke výchovy a rozvoja osobnosti socialistického človeka vyplýva, podľa autora, pre socialistickú pedagogiku celý rad poznatkov. Je to okrem iného predovšetkým poznatok o súlade záujmu jednotlivca a spoločnosti, pre ktorý socializmus vytvára najoptimálnejšie podmienky. Aby sa však prehlbovanie vzájomných vzťahov a socialistickej morálky vo výchove čo najskôr a najdôkladnejšie uplatnilo, je nevyhnutné podrobne rozpracovať metodiku ich najúčinnnejšieho využitia v najvhodnejšom období individuálneho vývoja dieťaťa. Štúdia J. Brtku, ktorá hovorí o pedagogike a jej prínose k utváraniu socialistických morálnych

vlastností, podložená mnohými argumentami z výchovnej praxe Krupskej, uzatvára prvý, všeobecnejší okruh danej problematiky.

Tematicky je zvlášť pozoruhodný druhý okruh problémov tohto zborníka, do ktorého možno zaradiť štúdiu J. Švancara, J. Kotáskovej, V. Smékal a *Psychologické predpoklady vývoja mravných vlastností*, štúdiu K. Kubáta a J. Svátého *Biologické predpoklady morálneho vývoja*, ako aj prácu J. Fischera *Psychopatologický vývoj morálneho čítania*. Posledné dve práce upozorňujú marxistickú morálnu teóriu na veľmi mnoho empirického, konkrétneho materiálu, dokazujúc, že mravný charakter osobnosti dieťaťa je do veľkej miery podmienený biologickými predpokladmi jedinca, ktoré môžu niekedy viesť k väčšiemu či menšiemu narušeniu jeho sociálneho a mravného vývoja, dokonca k patologickým prejavom tohto vývoja.

Marxistická etika korešponduje s psychológiou predovšetkým v otázke vzniku a vývoja morálnych vlastností osobnosti, pričom psychológia ukazuje morálnej teórii na transformáciu morálnych noriem a hodnôt do individuálneho vedomia jedinca. Z tohto hľadiska je v zborníku zvlášť hodnotná už spomínaná práca hovoriaca o psychologických predpokladoch vývoja morálnych vlastností osobnosti dieťaťa. Autori podrobne skúmajú otázky ontogenetického vývoja morálneho poznania a hodnotenia tak, ako sa ono vyvíjalo v jednotlivých vekových etapách jedinca (s. 87), ako aj otázky interiorizácie a regulačnej funkcie morálnych noriem. Zaujímá ich celý proces socializácie subjektu a jej prejav v morálnom správaní (s. 97), ktorá je do veľkej miery podmienená typom a povahou charakteru individua (s. 116). Hodnota tejto pro-

blematiky v zborníku je hlavne v tom, že autori nielen kriticky pristupujú k doterajším výsledkom a metodikám výskumu tejto otázky, ale ukazujú na konkrétne možnosti a smery, ktorými by sa tento výskum v budúcnosti mal uberať.

Mravné utváranie charakteru osobnosti dieťaťa sa uskutočňuje cez rodinu, školu, pioniersku organizáciu a iné inštitúcie. Toto reflektuje posledný tematický okruh zborníka, v ktorom nájdeme témy ako *Výchova v rodine a mravný vývoj dieťaťa* (J. Langsmeier, D. Langsmeierová), *Úloha školy pri utváraní socialistickej morálky* (M. Hladílek), *Prínos pionierskej organizácie SZM pri utváraní socialistickej morálky* (B. Steiniger, S. Hirschová), *Vrstovnícke a kolektívne vzťahy a ich vplyv na utváranie mravných vlastností* (J. Taxová). Všetky práce z tejto oblasti prinášajú mnoho konkrétnych poznatkov z práce s deťmi v jednotlivých inštitúciách. Ukazuje sa, že v poslednom období významne vplývajú na formovanie morálneho charakteru osobnosti dieťaťa vrstovnícke vzťahy, pričom si treba uvedomiť i možnosť ich negatívneho pôsobenia na formujúci sa subjekt (s. 195).

Mravný vývoj osobnosti je špecifickým prejavom všeobecného vývoja osobnosti, ktorý je zložitou determinovaný celou sieťou spoločenských i individuálnych faktorov. Táto myšlienka je základným kameňom celého zborníka, ktorý treba považovať za vysoko hodnotný a významný príspevok k úsiliu o harmonický rozvoj osobnosti v socializme, plne angažovanej pre rozvoj tejto spoločnosti. Hodnota tejto publikácie sa znásobuje i tým, že mnohé vyslovené myšlienky sa môžu stať inšpirujúcimi pre hlbšiu analýzu vlastných eticko morálnych otázok marxistickej etiky.

Barbora Hlavová